HEGYI GÉZA*

MAROSVÁSÁRHELY ELSŐ EMLÍTÉSE

Kulcsszavak: *Marosvásárhely, damus pro memoria, Pelejtej Martonos, magyar király Erdélyben, Aba Amadé, oklevél keltezése*

Orbán Balázs nagy műve, mely a székelyföldi helytörténeti kutatásoknak ma is kiindulópontját képezi, a Marosvásárhelyre vonatkozó írásos adatok sorát a pápai tizedjegyzék idézésével nyitja meg, amely 1332–1334 között négyszer említi Romanus székelyvásárhelyi (*de Novo Foro Syculorum*) papot.¹ A két világháború közti kutatás prominens alakjai (Karácsonyi János, Boros Fortunát, Kelemen Lajos) a város nevének első felbukkanását már egy 1316-ra keltezett jegyzékhez köthették, melyben az erdélyi ferences *custodia* kolostorai között a Tatárország határán fekvő vásárhelyi is szerepel (*locum Clicunfori* [!], *in metis Tartariae*).² Aztán úgy tűnt, még korábbra tolja vissza az első említés időpontját az a keltezetlen, de a közlők által 1300 körülre datált oklevél, melynek kelethelyeként *Forum Siculorum* volt megjelölve, és amelyre Dankanits Ádám hívta fel a figyelmet 1967-ben megjelent tanulmányában, csaknem száz évvel a forrás közzététele után.³

A lokális történeti tudat eme kezdő mérföldköveit azonban Benkő Elek 1997-ben a székely mezővárosok középkori történetét áttekintő munkájában kritika tárgyává tette. Rámutatott arra, hogy az 1300 körüli említés egy zempléni vonatkozású oklevélben történik, ezért a kelethelynek Marosvásárhellyel való azonosítása legalábbis kérdéses, és további kutatást igényel, míg az 1316-ra keltezett adat valójában Bartholomeus de Pisis 1385-ben írt művének

* HEGYI Géza (1981), történész. 2005-től tagja az Erdélyi okmánytárat szerkesztő csoportnak, 2010-től az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kutatóintézetének tudományos munkatársa. Fő kutatási területei: Erdély középkori története (főként történeti földrajzi, intézmény-, társadalom-, népiség- és egyháztörténeti megközelítésben), továbbá középkori források kiadása. Fontosabb munkái: *Egyház-igazgatási határok a középkori Erdélyben* (I. közlemény). Erdélyi Múzeum LXXII(2010). 3–4. sz.; *Bálványosvár és a nagypolitika (1456–1463)*. *A Várdai és a losonci Dezsőfi család küzdelme a bálványosi uradalomért*. Erdélyi Múzeum LXVII(2005). 3–4. sz.; *Magyarország vagy Erdély? A Szilágyság hovatartozása a középkorban a társadalmi kapcsolatok tükrében*. Erdélyi Múzeum LXXIV (2012). 3. sz.

- 1 ORBÁN Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismeai szempontból*. IV. Pest 1870. 107. Vö. *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Vatikáni magyar okirattár*. I/1. *Collectorum Pontificorum in Hungaria. Pápai tizedszedők számadásai 1281–1375*. Bev. tan. FEJÉRPATAKY László. Bp., 1887. [Reprint: 2000.] (a továbbiakban MonVat I/1.) 97, 103, 132, 140.
- 2 KARÁCSONYI János: *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*. I. Bp., 1922. 203; BOROS Fortunát: *Az erdélyi Ferenc-rendiek*. Cluj–Kvár 1927. 29; KELEMEN Lajos: *Marosvásárhely múltjából = Uő: Művészettörténeti tanulmányok*. II. S.a.r. B. NAGY Margit. Kriterion, Buk., 1982. (a továbbiakban: KELEMEN 1982a) 36. (a továbbiakban KELEMEN 1982b) Vö. *Analecta Franciscana sive chronica aliaque documenta ad historiam fratrum minorum*. IV. Roma, 1906. 554.
- 3 DANKANITS Ádám: *Începuturile urbanizării Țirgu Mureșului*. Studii și materiale II(1967). 91.

kolostorjegyzékéből származik.⁴ Ugyanakkor felhívta a figyelmet a Györffy György által nem sokkal korábban közzétett rabszolga-felszabadító oklevélre, melyet a már említett Romanus székelyvásárhelyi (*de Novo Foro Siculorum*) plébános és telegdi esperes bocsátott ki 1323-ban székelyén néhány környékbeli pap társaságában, és amelyben – a pap mellett – számos vásárhelyi lakos, köztük Adorján fia, Miklós folnagy (*villicus*) neve is előfordul.⁵

Benkő érvelését mindenben elfogadta és csaknem szó szerint átvette a város frissen megjelent monográfiájának szerzője, Pál-Antal Sándor, aki immár teljes bizonyossággal fogalmazott, midőn kizárta az említett két adatot a település múltjából, mivel ezt az eljárást perdöntő érveléssel látta megtámogathatónak, nevezetesen azzal, hogy az oklevél nem szerepel az Erdély történetére vonatkozó középkori, nem elbeszélő források teljességre törekvő korpuszában, az Erdélyi okmánytárnak eddig megjelent köteteiben.⁶ Ezek után nem meglepő, hogy a népszerűsítő célzatú, de szakemberek közreműködésével megírt legfrissebb várostörténet is az 1323. évi adatot tekinti Marosvásárhely első írásos említésének.⁷

Jelen tanulmányban a fenti álláspontokat szeretném revízió alá vetni. A felsoroltaknál korábbi, eddig kiadatlan forrásról ugyan nincs tudomásom, az 1323-ból és az 1332–1334-ből származó adatok hitelességét nincs okom kétségbe vonni, az 1316. (ill. 1385.) évi jegyzékről pedig forrásismeret hiányában nem nyilatkozhatok, ám az 1300 körülre datált oklevél értékelése – véleményem szerint – még nem tekinthető véglegesnek.⁸ Céлом az alábbiakban kimutatni, hogy a dokumentum valóban Marosvásárhelyre vonatkozik, majd pontosabb keltezésére is kísérletet teszek.

Mivel a későbbiekben már nem áll módomban visszatérni rá, mindenekelőtt Pál-Antal Sándor érvére reflektálnék. Véleményem szerint ő túl nagy jelentőséget tulajdonított annak a ténynek, hogy a vitatott adatok nem kerültek bele az *Erdélyi okmánytár* megfelelő köteteibe, elfeledkezve, hogy az *argumentum ex silentio* típusú érvelés kétes értékű, és csak kiegészítő jellegű lehet. Joggal vethető fel, hogy az 1300 körüli oklevél esetleg nem tudatos döntés, hanem a figyelem lankadása miatt maradt ki a szóban forgó kötetekből. S bár az *Erdélyi okmánytár* valóban a legátfogóbb és legteljesebb a tartomány múltjára vonatkozó forráskiadványok köréből, Jakó professzor precizítása pedig méltán volt legendás hírű, az okmánytári munkála-

4 BENKŐ Elek–DEMETER István–SZÉKELY Attila: *Középkori mezőváros a Székelyföldön*. EME, Kvár, 1997 (Erdélyi Tudományos Füzetek 223). 11 (24. jegyz.). (A hivatkozott rész Benkő Elek munkája.)

5 GYÖRFFY György: *Gyulafehérvár kezdetei, neve és káptalanjának regisztrumai*. Századok CXVII(1983). 1134. = *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transylvanias illustrantia. Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*. I–III. Kiad. Jakó Zsigmond (a III. kötet Hegyi Géza és W. Kovács András közreműködésével). Akadémiai–MOL, Bp., 1997–2008 (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. II: Forráskiadványok 26, 40, 47). (a továbbiakban: CDTrans) II. 463. sz.

6 PÁL-ANTAL Sándor: *Marosvásárhely története. A kezdetektől 1848-ig*. I. Mentor, Marosvásárhely, 2010. 21–22.

7 ZÁGONI Balázs: *Kincses képeskönyv: Marosvásárhely*. Koinónia–Projectograph, Kvár, 2008. 8.

8 Amint ezt egyébként Benkő Elek óvatos fogalmazása is sugallja. BENKŐ–DEMETER–SZÉKELY: *i. m.* 11 (24. jegyz.).

tok részeseként és a folyamatosan gyarapodó *Pótkötet* szerkesztőjeként elmondhatom, hogy néhány oklevél hiányáról már most tudomásunk van.⁹

A továbbiakban ismerkedjünk meg a vizsgálat tárgyát képező okirat külső-belső jegyeivel és tartalmával. Eredetije egy 19 cm×6 cm nagyságú hártaszeletként maradt fenn, hátlapján egyszerű tárgymegjelöléssel és zárópecsét töredékével (vagy inkább nyomával). Az oklevél a 19. századig a Károlyi család levéltárában volt, a Pelejthey családtól megörökölt Z alegységben (*ladula*), a 9. sz. alatt; jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MOL) Mohács előtti gyűjteményének (Diplomatikai Levéltár – DL) részét képezi, jelzete: DL 99542.¹⁰ Szövegét először Nagy Imre tette közzé 1880-ban,¹¹ majd a Károlyi család oklevéltárát szerkesztő Géresi Kálmán 1882-ben,¹² mindketten a hozzávetőleges 1300 körüli keltezéssel.

Külös ismertetőjegyei – a 13–14. század fordulóját idéző írása – alapján az oklevél feltétlenül hitelesnek tekinthető. Műfaja szerint az 1270–1310 közötti évek jellegzetes irattípusába, az ún. „*damus pro memoria*” közé tartozik,¹³ melyek nevüket onnan kapták, hogy mellőzik a bevezető formulákat (így az oklevél kibocsátójának nevét is¹⁴), és rögtön a tárgyra térnek a

- 9 Az alábbiakban csupán néhány olyan kiadott oklevelet említek, amelyek tárgyakat tekintve (tehát nem csak kelethelyük tekintetében!) erdélyi vonatkozásúak, az CDTrans-ból mégis hiányoznak: pl. *Regestrum Variadiense examinum ferri candentis ordine chronologico digestum, descripta effigie editionis a. 1550 illustratum*. Kiad. KARÁCSONYI János–BOROVSKY Samu. Bp., 1903. 251 (263. sz.); *Documente privind istoria Transilvaniei. Seria C. Transilvania*. Veacul XI–XIII, vol. I–II. Veacul XIV, vol. I–IV. Red. Mihail ROLLER. Buc., 1951–1955. (a továbbiakban: DIR C) veacul XI–XIII, vol. I. 391–394; DIR C, veacul XIV, vol. I. 206–207, vol. II. 154–155; *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. Ed. Franz ZIMMERMANN–Carl WERNER–Gustav GÜNDISCH–Herta GÜNDISCH–Gernot NUSSBÄCHER–Konrad GÜNDISCH. I–VII. Ausschuss des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde–Verlag der Akademien der Sozialistischen Republik Rumänien, Hermannstadt–Köln–Wien–Buc., 1892–1991. (a továbbiakban: Ub) I. 302–303, II. 92, III. 309–310; K. PAPP Miklós: *Oklevelek. Történeti Lapok* I(1874). 19–20; JAKUBOVICH Emil: *Az Agmánd nemzetség teljesebb neve és egy ismeretlen ága*. Turul XXXII(1914). 43–44. Személyes beszélgetés nyomán állíthatom, hogy ezek némelyikét Jakó regesztázta is, a szöveg azonban a nyomdai szerkesztés során valamiféleképpen kimaradt a végső változatból. Így vagy úgy, a hiány önmagában nem lehet döntő érv az erdélyi vonatkozás cáfolatához.
- 10 Jó minőségű színes fényképe megtekinthető a világhálón, a MOL levéltári adatbázisában (www.mol.arcanum.hu/dldf). [Letöltve: 2013. január 27.]
- 11 *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius Hungaricus*. Kiad. NAGY Imre–PAUR Iván–RÁTH Károly–VÉGHÉLY Dezső–IPOLYI Arnold. I–VIII. Győr–Bp., 1865–1891. (a továbbiakban: HOkm) VII. 318.
- 12 *Codex diplomaticus comitum Károlyi de Nagy-Károly. A nagykárolyi gróf Károlyi család oklevéltára*. Szerk. GÉRESI Kálmán. I. Bp., 1881. 29–30. (a továbbiakban: KárOkl)
- 13 Az általam ismert 365 *damus pro memoria* kb. 75%-a e négy évtizedből származik (igaz, többségük keltezését csak hozzávetőlegesen tudjuk megállapítani).
- 14 Természetesen elejtett utalásokból vagy a pecsét alapján számos oklevéladó kiléte megállapítható, így tudjuk, hogy a királytól (pl. IV. László: *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeő. A zichi és vasonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára*. Szerk. NAGY Imre–NAGY Iván–VÉGHÉLY Dezső–KAMMERER Ernő–DÖRY Ferenc–LUKCSICS Pál–ÁLDÁSY Antal–BARABÁS Samu. I–XII. Pest–Bp., 1871–1931. [a továbbiakban: ZOkm] I. 60–62; III. András: *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Árpád-kori új okmánytár*. Szerk. WENZEL Gusztáv. I–XIII. Pest–Bp., 1860–1873. [a továbbiakban: ÁÜO] X. 245–246.) kezdve a nagybírákon (pl. Aba nb.

promulgatio nyitó szavaival: *Damus/datum/datur pro memoria...* („Emlékezetül adjuk...”). Szűkszavúságuk annak tulajdonítható, hogy közlendőjük csak ideiglenes érvényű volt, többnyire egy-egy jogi folyamat valamelyik közbeeső szakaszát (pl. perhalasztás, fizetési bizonylat, előzetes egyezség) foglalták írásba emlékeztetés céljából.¹⁵ Mivel tehát az esetek többségében néhány héten vagy hónapon belül a végleges egyezség- vagy ítélettel kiállítására is sor került, sokáig nem törekedtek a teljes keltezés kiírására sem – az éves dátum pl. csak az 1290-es évek elején jött divatba ennél az oklevéltípusnál (de általánossá akkor sem vált).¹⁶

Ami forrásunk tartalmát illeti, a fentiekből következik, hogy kibocsátója nem ismeretes, ahogy keltezésének éve sem, csupán – szerencsés módon, minthogy állandó ünnephez viszonyítva határozták meg – a pontos napi keltezés (Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepének nyolcada, vagyis február 9.) és kibocsátási helyként az ominózus *Forum Siculorum*. Az oklevél azt bizonyítja, hogy György fia Péter *comes*¹⁷ fogott bírák közbenjárására kiegyezett *Zochud* fia Martonos *comesszel* és Simon fia Mihállyal (*Micahel*), akik ellen korábban pert indított. Az egyezség szerint utóbbiak – 21 társukkal együtt – húsvét utáni csütörtökön a mislyei prépost és káptalana¹⁸ előtt esküvel fogják tisztázni magukat a felperes vádja alól, miszerint ők és szervienseik 32 márka kárt okoztak neki. Ugyanakkor és ugyanott Péter *comes* is esküt tartozik tenni másodmagával arra nézve, hogy Martonos *comes* sem szenvedett el jogtalanságot az ő akaratából vagy egyetértésével.¹⁹

Az ügy szereplői nem ismeretlenek az Árpád-kor végének kutatója előtt. Simon fia Mihályról ugyan semmi közelebbit nem tudunk,²⁰ annál több információnk van azonban cimborájáról, Martonosról, főként a Károlyi család levéltárában fennmaradt Pelejthey-iratoknak kö-

Amadé nádor: KárOkI I. 37–38.) és helyetteseiken (pl. Szalók nb. Péter alnádor: HOkm VIII. 383.) át a hiteleshelyekig (pl. a leleszi konvent: KárOkI I. 32–33; egri káptalan: Uo. 38–39; ZOkm I. 41; HOkm VII. 232, 234.) mindenféle kibocsátótól maradt fenn „*damus pro memoria*”.

15 A műfaj megszületése és rövid virágzása a társadalom megnövekedett írásigényének tulajdonítható, amelyet azonban a pergamen viszonylagos drágasága egy ideig szűk keretek közé szorított, így költségkímélés céljából az átmeneti fontosságú határozatokról csak ösztövr emlékeztetést írtak. Mihelyt azonban a papír használata elkezdődött (1310), majd az 1330-as években robbanásszerűen elterjedt Magyarországon (BOGDÁN István: *Papírológia = A történelem segédtudományai*. Szerk. BERTÉNYI Iván. Osiris, Bp., 2001. 142.), a helytakarékosági szempontokra kevésbé kellett tekintettel lenni, és a „*damus pro memoria*” kikopott a használatból.

16 A 115 keltezett „*damus pro memoria*”-ból 83 darab 1293 és 1310 közötti években kelt – de ugyanebből az évkörből még legalább ennyi keltezetlen példányt is ismerünk.

17 A *comes* szó itt nem valamelyik ispánság vezetőjét jelöli, csupán a földbirtokos réteg egy tekintélyes tagját. Vö. ENGEL Pál: *A nemesi társadalom a középkori Ung megyében*. MTA Történettudományi Intézet, Bp., 1998 (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 25). 96–97.

18 Az oklevélben tévesen konventként említve.

19 HOkm VII. 318. = KárOkI I. 29–30.

20 A 13. század utolsó harmadából egyedül Nagymartoni Simon fia Mihály jöhetne szóba (vö. FEJÉRTÓI Katalin: *Árpád-kori személynévtár. Nomina propria personarum aetatis Arpadianae [1000–1301]*. Akadémiai, Bp., 2004. 538–540), de az ő birtokai az ország nyugati határvidékén terültek el, így aligha lett volna módja részt venni egy felső-magyarországi jelentéktelen viszálykodásban.

szönhetően.²¹ Ő 1279–1318 között fordul elő forrásainkban,²² és a Zemplén megyében birtokló tehető Pelejte (Azari) család egyik első ismert tagja volt.²³ Ősi birtoka, Pelejte közvetlen szomszédságában további öt falujáról és két vámjáról van tudomásunk, nem számítva az ideiglenesen zálogba vett részjóságokat.²⁴ Társadalmi státusát jellemzi, hogy leányait a megyei nemesség hangadó családjainak (Böcsi, Upori, Várdai) egy-egy tagjához adta férjhez.²⁵ Ismerjük néhány szerviense nevét,²⁶ míg maga Martonos, akárcsak legidősebb fia, Vinclo, a térségben tartományúri hatalmat kiépítő Aba nb. (=nembéli) Amadé nádor familiárisa volt: mindkettőjüket ott találjuk 1311-ben a meggyilkolt uruk két elfogott fiának kiváltása végett túsokat adó 47 személy sorában.²⁷ Láthatólag e kapcsolat állt Martonos életének középpontjában: pereit többnyire Amadé vagy alnádora előtt folytatta,²⁸ s feltehetően a királyi udvarral is ura kíséretében került kapcsolatba.²⁹

- 21 KárOkI I. 7, 17–18, 19, 25–32, 33–34, 35–39. Vö. még HOkm VII. 311, 315–316; ZOkm I. 95–96, 97–98; *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytár*. Szerk. NAGY Imre. I. Bp., 1878. 135 (a továbbiakban AOkm); *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 1301–1387*. Szerk. KRISTÓ Gyula–BLAZOVICH László–GÉCZI Lajos–ALMÁSI Tibor–PRTI Ferenc–KÓFALVI Tamás–TÓTH Ildikó–MAKK Ferenc–SEBŐK Ferenc. I–XV, XVII, XIX–XXVIII, XXXI. Bp.–Szeged, 1990–2010. (a továbbiakban AOkl) III. 150, 154–155. sz. Sajnos ezek közül egyik sem kapcsolódik a Martonos és György fia Péter közötti perhez, így oklevélünk keltezését nem könnyítik meg.
- 22 [1279?]: HOkm VII. 138. = KárOkI I. 7 (mindkettő 1272 körüli keltezéssel – pontosítását lásd: *Regesta palatinorum et vices gerentium tempore regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. Az Árpád-kori nádorok és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzéke*. Szerk. Szöcs Tibor. MOL, Bp, 2012. [A Magyar Országos Levéltár kiadványai: II. Forráskiadványok 51.] [a továbbiakban: RegPal] 200. sz.); 1318: AOkl V. 292. sz.
- 23 ENGEL Pál: *Középkori magyar genealógia*. CD-ROM (a továbbiakban ENGEL: *Genealógia*), Pelejte (Azari; Zemplén m.); ZSOLDOS Attila: *Kassa túsai. Pillanatfelvétel 1311-ből Aba Amadé familiájáról*. Történelmi Szemle XXXIX (1997). 353. (a továbbiakban ZSOLDOS 1997a)
- 24 Pelejte (AOkm I. 135, vö. GYÖRFFY György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I–IV. Akadémiai, Bp., 1963–1998. [a továbbiakban: ÁMTF] IV. 534); *Galach* – adományul kapott várföld (KárOkI I. 19. = *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*. Szerk. SZENTPÉTERY Imre–BORSA Iván. I–II. Bp., 1923–1987. [a továbbiakban: RegArp] II/2–3. 3596. sz.); Sztáncs és Upor (KárOkI I. 25–26; AOkm I. 135.); Azar (KárOkI I. 38–39.); Abara (Uo. 28, 30–31; AOkl V. 292. sz.). Zálogba vett vagy bírság fejében lefoglalt birtokok: *Detreh* (KárOkI I. 31.); Mérk és Izsép (Uo. 26–27.); Megyaszó és *Enurub* (Uo. 28–29.). Vámot Pelejtén és Uporon szedhetett I. Károly király 1307. évi adománya nyomán (AOkm I. 135, vö. ÁMTF IV. 534.). Úgy tűnik a Dunántúlon is volt birtokai: *Nouulfolu* (KárOkI I. 7, vö. még Uo. 32.).
- 25 KárOkI I. 36–37, 59–60, 60–61; ZOkm I. 187, 208. Fogott bíró is volt 1296-ban: DF 234306.
- 26 *Kunch officialis* és Demeter (KárOkI I. 31.), Sutk fia Miklós (ZOkm I. 95.), Nagy Miklós (KárOkI I. 33.), Benedek (Uo. 38.). Vö. még Uo. 26.
- 27 ZSOLDOS 1997a. 353.
- 28 Vö. KárOkI I. 26–27, 28, 28–29, 33–34, 37–38. = RegPal 309, 311, 320. sz.; AOkl I. 189, 607. sz.
- 29 1299-ben részt vett a rákosi országgyűlésen (ZOkm I. 95–96.), az 1307-es vámadományt pedig annak köszönhetően nyerte el, hogy fia, Vinclo, kitüntette magát Esztergom előző évi ostrománál, minden bizonnyal az I. Károly szilárd híveként számon tartott Amadé seregének tagjaként (AOkm I. 135.).

György fia Péter *comes* még előkelőbb körből származott: az Aba nemzetség Somosi ágának hasonló nevű tagjával azonosítható, aki 1278 és 1304 között tevékenykedett.³⁰ A Somosiak jószágai Sáros vármegye déli részén terültek el, ezekből a többszöri osztozkodások nyomán Somos fele, az itteni vár és további öt egészbirtok jutott György utódainak,³¹ amit királyi adomány és adásvétel révén újabb hattal gyarapítottak.³² Péter *comes* kitüntette magát a II. Ottó-kár cseh király elleni háborúban (1278), a kunok elleni Hód-tavi csatában (1282), a második tatárjárás (1285) idején és III. András király ausztriai hadjáratában (1291).³³ Eleinte talán még közvetlenül a királyt szolgálta, de hamarosan ő is nagyhatalmú atyjafia, Aba nb. Amadé familiárisa lett – persze, társadalmi státusának, tekintélyének³⁴ és rokoni viszonyuknak megfelelően magasabb szinten, mint Martonos: 1288–1304 között Amadé újbáryi (al)ispánja volt.³⁵ 1311-ben már valószínűleg nem élt.³⁶

Végül ejtsünk néhány szót az Abaúj megye északkeleti részében fekvő, Szent Miklós püspök tiszteletére emelt mislyei társaskáptalanról is. Ezt az Aba nemzetség alapította még 1260 előtt, 1324-ben éppenséggel a somosi ág kegyurasága alatt állott,³⁷ sőt 1288–1300 között Péter *comes* apai nagybátyja, Mihály volt itt a prépost.³⁸ Nem véletlen tehát, hogy az unokaöcs pont Mislyét javasolta az eskütel színhelyéül.

Mindezek után megállapíthatjuk, hogy Benkő Eleknek igaza volt abban, hogy az oklevél tárgya felső-magyarországi: a hatalmaskodásra valahol Kassa 30 km-es körzetében, Abaúj, Sáros és Zemplén megyék összeszögellésénél kerülhetett sor, és a nézeteltérést is itt (Mislyén) szerették volna véglegesen rendezni a felek. Kérdés azonban, hogy e peremfeltételekből szükségszerűen következik-e az a konklúzió, miszerint az előzetes egyezés is a környéken kötött.

- 30 KARÁCSONYI János: *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*. Második kiadás. Nap, Bp, 2004. 30 (a továbbiakban KARÁCSONYI 2004); ENGEL: *Genealógia*, Aba nem 12. Somosi (1. tábla). Vö. még RegArp II/2–3. 3386. sz.
- 31 Kőszeg, Lemes, Terebő (ÁÚO X. 70–71, XII. 608–609, X. 396–397; *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Kiad. FEJÉR György. I–XI. Buda, 1829–1844. [a továbbiakban: CD] VIII/1. 165–169. = AOkl I. 678. sz.). Ezeken kívül Péter *comes* még a szomszédos Somrétet és Iglicét is örökbirtokainak mondja (ÁÚO IX. 389–390. = RegArp II/2–3. 3321. sz.).
- 32 Adománybirtokok: 1285, 1288: Vörösalma (RegArp II/2–3. 3386, 3492, 3504. sz.); 1288: Zsidópataka (Uo. 3503, II/4. 3832. sz.); 1304: Komlós (AOkl I. 676. sz.). Vásárolt jószágok: 1293: Téhány (RegPal 254. sz.); 1299: Margonya (ÁÚO XII. 641–642.). Más: Ábrány (ÁÚO IX. 436 – hamisítvány, vö. RegArp II/2–3. 3350. sz.).
- 33 RegArp II/2–3. 3386. sz.; CD V/3. 398–400; ÁÚO IX. 465–467; HOkm VI. 373–374.
- 34 Lásd fogott bírói tevékenységét: ÁÚO X. 218–219.
- 35 ZSOLDOS Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. MTA Történettudományi Intézet, Bp., 2011 (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 11). (a továbbiakban ZSOLDOS 2011) 218 (lásd a 527. jegyzetet is!); ENGEL Pál: *Magyarország világi archontológiája. I–II*. MTA Történettudományi Intézet, Bp, 1996 (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5). 94. Familiárisként oklevelet írat át Amadé részére: ÁÚO X. 57.
- 36 Az Abák *familiarisainak* 1311. évi listáján öt már nem találjuk, csak testvérét, Jánost, és unokatestvéreiket, Kajolt és Tamást. ZSOLDOS 1997a. 348, 349, 359.
- 37 ÁMTF I. 119–120; F. ROMHÁNYI Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Pyteas, Bp., 2000. 44. Vö. még RegPal 120. sz.
- 38 ZOkm III. 242; CD V/3. 473–475; ÁÚO X. 218, XII. 608–609, X. 396–397. Vö. ÁMTF I. 119; KARÁCSONYI 2004. 30; ENGEL: *Genealógia*, Aba nem 12. Somosi (1. tábla).

Mindenesetre ez lett volna a kézenfekvő eljárás. Csakhogy a helyben történő békülés színteréül kínálkozó hiteleshelyek (a szepesi és a mislyei társaskáptalan, a jászói és leleszi konvent, esetleg az egri székeskáptalan³⁹) vagy megyei hatóságok⁴⁰ egyikének székhelyét sem hívták *Forum Siculorum*nak,⁴¹ ahogy a hébe-hóba megtartott nádori közgyűlések helyszínei,⁴² illetve a felek közös *dominus*ának, Aba nb. Amadénak – aki *ad hoc* fórum gyanánt elsőként jönne szóba – tartózkodási helyei között sem találunk hasonló nevűt.⁴³ Egyáltalán: mindenféle felsőmagyarországi azonosítás legfőbb akadálya, hogy a környékről (ahogy, Erdélyt leszámítva, Magyarország más részeiről sem) nem ismerünk semmiféle „Székelyvásár” vagy ehhez hasonló nevű települést. Pedig a középkori, kiváltképpen az Árpád-kor végi Magyarország történeti földrajza elég jól fel van tárva,⁴⁴ és gyakorlatilag a nullával azonos annak a valószínűsége, hogy egy jelentősebb (vásáros!) hely (még ha a *Forum Siculorum* csak afféle névváltozat is lenne) rejtve maradjon előttünk a 13. század végi mind kiterjedtebb írásbeliség viszonyai között, főként egy olyan területen, ahol a levéltárak viszonylag épségben vészeltek át a történelem viharait. Székelyek jelenlétéről – akikkel az Árpád-korban még nem csak Erdélyben, hanem az ország számos más pontján is találkozunk – a Tiszától északra egyébként sincs tudomásunk: nemhogy népesebb csoportjaikról, de székely eredetű birtokosokról sem.⁴⁵

39 Vö. SOLYMOSI László: *A hiteleshelyek számának alakulása a 14–15. században = Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Szerk. MIKÓ Gábor-PÉTERFI Bence-VADAS András. ELTE Eötvös, Bp., 2012. 545–560. 556.

40 Zemplén vármegye törvényszékét ezidőtájt tartósan Zemplén mellett, Újvárat (amelyhez ekkoriban még Sáros is hozzátartozott) viszont Abaújvározt, Forrón, Garadnán, Középnémetin, Petrin vagy Szinán tartották – vö. ÁMTF I. 48, ill. 58–159, *passim*; CSUKOVITS Enikő: *Sedriahelyek – megyeszékhelyek a középkorban*. Történelmi Szemle XXXIX(1997). 363–386. 381, 385.

41 Hiteleshelyi oklevélben egyébként nem is volt szokás feltüntetni a kelethelyet.

42 Zemplén megyéből két nádori közgyűlést ismerünk az Árpád-kor végéről: egyiket Zemplén mellett (1286), másikat Leleszen (1299) tartották (RegPal 226, 302–303. sz.).

43 Amennyiben nem az országot járta a király kíséretében, a hadak élén vagy nádori közgyűlések tartása végett, Amadé többnyire az északkeleti megyékben tartózkodott. Fő rezidenciája Göncön volt (RegPal 251–252, 273, 301, 304, 308–309, 311–312, 315, 320, 338, 340, 342–343. sz.; AOkl I. 189, II. 122. sz.), emellett ungi (nyevickei) (RegPal 276, 280. sz.; HOkm V. 100–101.), sárosi (RegPal 253. sz.) és regécei (HOkm VII. 361.) várában, illetve vizsolyi (RegPal 344. sz.; AOkl II. 712. sz.) és gerényi (CD VIII/4. 646–647; AOkl II. 960. sz.) udvarházában is bocsátott ki oklevelet. Más, szórványos tartózkodási helyei, amelyek nem voltak saját birtokai: Kassa (RegPal 256. sz.; AOkl III. 16. sz.); Sóvár (RegPal 267. sz.); Patak (AOkl I. 607, 618. sz.). Amadé vidéki alnádora általában Vizsolyról oklevelezik (RegPal 272, 317–318, 321. sz.; HOkm VII. 328–329; AOkl I. 558. sz.). Vö. még KRISTÓ Gyula: *Tartományúri rezidenciák Magyarországon (1301–1320)*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica CXV(2001). 38–39.

44 ÁMTF I (Abaúj, Bereg, Borsod vm-k), III (Gömör vm). Vö. még CSÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I–III, V. MTA, Bp., 1890–1913. (A Hunyadiak kora Magyarországon VI–VIII, IXc.); FEKETE-NAGY Antal: *A Szepesség területi és társadalmi kialakulása*. Bp., 1934; ENGEL Pál: *Ung megye településviszonyai a Zsigmond-korban*. (Adatok Magyarország középkori demográfiájához). Századok CXIX(1985). 941–1005; Uő: *Magyarország a középkor végén*. CD-ROM.

45 GYÖRFFY György: *A székelyek eredete és településük története = Uő: A magyarság keleti elemei*. Gondolat, Bp., 1990. 11–42 (lásd a térképet is); KRISTÓ Gyula: *A székelyek eredete*. Balassi, Bp., 2002. 77–78, 129, 131–136. Megemlítendő, hogy Benkő Loránd szerint Abaúj megyében éltek székelyek, akik Baranyából szakadtak oda (BENKŐ Loránd: *Adalékok a székelyek korai történetéhez*. Új Erdélyi

Nem marad tehát más lehetőségünk, mint a hagyományos megoldást választani, azaz *Forum Siculorum*-ot Székelyvásárhellyel azonosítani. De ahhoz, hogy ezt nyugodt szívvel tegyük, elfogadható magyarázatot kell találnunk a felvidéki nemesek itteni jelenlétére.

A középkor emberére, kivált egy szilárd egzisztenciájú földbirtokosra, nem volt jellemző a céltalan kóborlás. Ha mégis lakóhelyétől távol állított ki oklevelet, annak jól meghatározott oka lehetett. Ezeket az okokat néhány fő típusba rendezhetjük. Előfordulhatott például, hogy peres ügyei az „ország közepére”, a királyi udvar valamelyik nagybírája elé szólították; országos gyűlésen vett részt; rezidenciájától távol eső birtokait látogatta meg; esetleg familiárisi szolgálata szólította az ország másik sarkába, ha urát oda nevezték ki tisztségbe (ispánnak, bánnak, vajdának, stb.), vagy hadjárat vezetésével bízták meg. Végül pedig ura kíséretében, né tán közvetlenül mint udvari lovag, a királyi *aulával* együtt is mozoghatott. Mindezek az alkalmak egyúttal lehetőséget jelentettek a személyes ügyek rendezésére.

Belátható, hogy e lehetőségek zöme esetünkben kizárható. Sem Pelejtej Martonosnak, sem pedig Somosi Péternek nem voltak erdélyi birtokai, így magánügyben nem volt mit keresniük a keleti tartományban, főként nem egyidejűleg, és nem a királyi népeknek számító székelyek között. A kuriális bíróságokon ugyan mindketten otthonosan mozoghattak, de a 13. század végére ezek már elszakadtak a király személyétől, és stabil székhelyük lett. A királyi jelenlét bíróságának tényleges vezetését az országbírótól átvevő alországbíró kb. 1280-tól már kizárólag Budán ítélkezett,⁴⁶ a nádor udvari helyettese pedig ugyanott, esetleg – ha egyidejűleg két nádor (dunáninnyi és -túli), következésképpen két alnádor volt – Pesten is.⁴⁷ A korai rendi mozgalmak hatására az 1270-es évek második felétől induló országgyűlések színhelyei, praktikus okokból, szintén az „ország közepéhez” kötődtek.⁴⁸ Bár lokális jellegű közgyűlésekre is sor került,⁴⁹ egy erdélyi helyszínnel meghirdetett gyűlésre sárosi, zempléni birtokosok nem voltak hivatalosak.

Maradna tehát a személyi függésen alapuló jelenlét. Ami azonban a felek közvetlen urát, Aba nb. Amadét illeti, ő csupán rövid időre, szebeni ispánként (1280)⁵⁰ került kapcsolatba Er-

Múzeum I[1990]. 109–122. 115–117). Úgy vélem azonban, hogy ennek bizonyítása korántsem áll olyan szilárd alapon, mint a nyugat- és dél-dunántúli, bihari megfeleléseké: egyfelől a víznévi egyezések hiányoznak, és a példaként felhozott négy helynévből három (Tarcsa, Fancsal, Karácsony) szélesebb körben fordul elő, mint a volt székely települési területek (Heves megyében éppenséggel mindhárom, egymás közelében, vö. ÁMTF III. 91, 106, 139), másfelől pedig a nyelvjárási párhuzamok nem ugyanazt a területet fedik le, mint a névtaniak (előbbieket a megye ÉK-i részén fekvő Füzér környékére, utóbbiak a DNy-on folyó Vasonca patak völgyére vonatkoznak).

46 GERICS József: *A királyi bírói jelenlét a XIII–XIV. század fordulóján*. Jogtudományi Közlöny. Új évfolyam XVII(1962). 651–657.

47 RegPal 197, 203, 238, 289. sz.

48 Vö. S. Kiss Erzsébet: *A királyi generális kongregáció történetéhez*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica XXXIX(1971). 51–52; Szűcs Jenő: *Az utolsó Árpádok*. Osiris, Bp., 2002². 404–480, *passim*.

49 Várad (hét, majd öt tiszántúli megye részére): 1279 (ÁÚO XII. 250–253. = CDTrans I. 365. sz.), 1291 (HOKm VI. 360–361. = RegArp II/4. 3683. sz.; ZOkm I. 99–100. = CDTrans I. 463. sz.); Gyulafehérvár (az erdélyi nemesek, szászok, székelyek és románok részére): 1291 (DIR C, veacul XIII, vol. II. 509. = CDTrans I. 477. sz.).

50 ZSOLDOS 2011. 205. Ekkoriban még Amadé bátyja, Aba nb. Finta lehetett a família feje, aki öccse szebeni ispánságával párhuzamosan erdélyi vajdai tisztséget töltött be (1278. nov.–1280. júl., vö.

déllyel (de nem a Székelyfölddel!), és ezt követően sem vajdai, sem székely ispáni tisztséget nem töltött be. Így Somosi Péter *comes* és Pelejte Martonos erdélyi jelenlétére csupán egyetlen magyarázat adódik: az, hogy Amadéval együtt – esetleg tőle függetlenül – a király kíséretében jutottak el Erdélybe (a mi szempontunkból lényegtelen, hogy hadjárat vagy egyszerű országjárás céljából), és menet közben kettejük viszályának rendezésére is alkalmat találtak egy tekintélyes bíró előtt, lett légyen az Amadé, egy másik báró vagy akár az uralkodó maga.

A fenti eljárás teljesen megszokott volt a középkorban, amint erre számtalan adat felhozható. Így pl. I. Károly király harmadik erdélyi útja⁵¹ – pontosabban a fellázadt szászok leverése céljából vezetett hadjárata (1324. június–augusztus)⁵² – során többnyire nem is erdélyi tárgyú, hanem Somogy, Szabolcs, Borsod, Ung, Nyitra, Veszprém, Zala, Abaúj, Pozsony, Zaránd, Fejér megyékre, illetve az ugocsaai ispán, az egri káptalan ügyeire vonatkozó okleveleket bocsátott ki,⁵³ nyilván a sereghoz csatlakozott magyarországi nemesek kérései nyomán. A vele tartó Drugeth Fülöp nádor is oklevelezett a Küküllők mentén – természetesen nem erdélyi ügyben, hiszen itt nem volt joghatósága.⁵⁴

A szakirodalom mindeddig úgy tudta, hogy I. Lajos király négy alkalommal (1360, 1366, 1370, 1377) járt Székelyvásárhelyen,⁵⁵ valójában azonban 1344-ben és 1349-ben is megfordult itt.⁵⁶ Témánk szempontjából fontos, hogy az 1344. évi adat mindeddig azért került el a

ZSOLDOS 2011. 39). Amellett azonban, hogy ez a székelyföldi jelenlétet továbbra sem magyarázná, az időszak a két familiáris (főként a királyi szolgálatban vitézkedő Somosi Péter) esetében is túl korainak tűnik ahhoz, hogy azt feltételezzük: Finta vagy Amadé embereiként Erdélyben szolgáltak.

51 Először 1310 legvégén (vö. CDTrans II. 171–178. sz.) látogatott az erdélyi részekbe, amit egy 1313 nyarára keltezhető villámlátogatás követett: az CDTrans II. 365. sz. oklevélben az 1310. évi látogatást első erdélyi útként emlegetik, ami arra utal, hogy az oklevél kibocsátásakor már a második is lezajlott, netán éppen folytatásban volt. (Az oklevél helyes, 1313. évi keltezésére lásd DIR C, veacul XIV, vol. I. 398–399; vö. még CDTrans II. 210–212. sz.) Mindkét utazás fő célja a Kán nb. László erdélyi vajdával való találkozás és tárgyalás lehetett.

52 Útvonala: 1324. jún. 17.: Déva – júl. 10.: Alsókarácsonfalva – júl. 13–24.: Küküllő-mente – júl. 25.: Szépmező – aug. 10–11.: Nagyszeben – aug. 12.: Székásverese gyháza – aug. 13.: Szászsebes – aug. 14.: Szászváros. (CDTrans II. 486, 489–495, 497–502. sz.)

53 Erdélyi tárgyú: CDTrans II. 486, 488. sz. Magyarországi: Uo. 489–492, 494–502. sz.; AOkl VIII. 376, 378. sz. (Csak a kelethellyel ellátott okleveleket vettük számba, a többiről [AOkl VIII. 320, 325, 326–327, 330–331, 337, 345, 350–352, 359, 361–365, 367, 372, 377. sz.] ugyanis elképzelhető, hogy egy részüket a Visegrádon maradt kancellária bocsátotta ki a király nevében – vö. még AOkl VIII. 317. sz.).

54 CDTrans II. 493. sz.

55 BENKŐ–DEMETER–SZÉKELY: *i. m.* 11.

56 1344: DL 91350. = AOkl XXVIII. 465. sz; 1349: Ub II. 62–63. = CDTrans III. 528. sz. 1377-ben viszont I. Lajos nem személyesen látogatott el Erdélybe, csak teljhatalmú megbízottjait, Demeter zágrábi püspököt és Szécsi Miklós horvát bánt küldte ide, akik azonban az uralkodó nevében, nagypecsétje alatt okleveleztek (*Documenta Romaniae Historica C, Transilvania*. Ed. Sabin BELU–Ioan DANI–Aurel RĂDUȚIU–Viorica PERVAİN–Konrad G. GÜNDISCH–Marionela WOLF–Adrian Andrei RUSU –Susana ANDEA–Lidia GROSS–Adinel DINCĂ. X–XV. Academia Română, Buc., 1977–2007. [a továbbiakban: DocRomHist C], XV. 145–151, 152–154, 168–169, 181–183, 214–227, 233–241, 255–258; vö. még Uo. 154–156, 158–160, 269–273). Maga a király ugyanekkor Diósgyőrött és Kassán, majd litvániai hadjáraton, Szandec vára alatt tartózkodott. Uo. 244–245, 269–275, 277–278.

helytörténészek figyelmét, mert egy, a Festetics család keszthelyi levéltárában fennmaradt, Arad megyei vonatkozású oklevél kelethelyeként szerepel, s így kívül esett a célzott erdélyi kutatások körén. Az 1360-ban és 1366-ban Vásárhelyen kibocsátott királyi parancslevelek ugyan csak a környékbeli kérelmezők igényeit tükrözik,⁵⁷ 1370-ben viszont a túlnyomórészt erdélyi tárgyú oklevelek⁵⁸ mellett Lajos Vas megyei ügyben is oklevelezett.⁵⁹

A fenti példák jól illusztrálják, hogy az erdélyi vagy éppenséggel székelyvásárhelyi kelet-hely nem akadályozta annak, hogy egy oklevél tiszántúli, bánsági, sőt dunántúli vagy felső-magyarországi tárgyú legyen. Egyúttal pedig azt is sejtetik, hogy az ilyen esetek szinte kizárólag a királyi látogatásokkal állnak összefüggésben.

Még egyetlen ellenvetést kell elhárítanunk *Forum Siculorum*nak ha nem is erdélyi, de vásárhelyi azonosítása elől. A figyelmes olvasónak feltűnhetett, hogy az 1323. és 1332–1334. évi forrásokban Marosvásárhely *Novum Forum Siculorum* néven szerepel, így felvetődhet az az ötlet, hogy a „régí Székelyvásár” nem itt, hanem a székely települési terület másik pontján feküdt.⁶⁰ Valójában azonban a források szélesebb körének áttekintése bárkit meggyőzhet arról, hogy a különbség csupán a névhasználat következetlenségét, kiforratlanságát jelzi: a 14. század első felében a két névalakot párhuzamosan használták Vásárhely megnevezésére,⁶¹ míg nem aztán a magyaros névforma 1360 után kiszorította őket.⁶²

Mindezek után, azt hiszem, bizonyítotttnak tekinthető, hogy a Somosi–Pelejtej viszályt lezáró egyezséglevél a későbbi Marosvásárhelyen kelt, valamely királyi látogatás alkalmával.

Már csak az oklevél pontos dátumának meghatározása maradt hátra. Ehhez szükséges áttekintenünk a magyar királyok 13. század végi, 14. század eleji erdélyi utazásainak sorát. A fő-

57 1360: DocRomHist C, XI. 468–469, 470–471; 1366: Uo. XIII. 153–157, XIV. 192, 195.

58 DocRomHist C, XIII. 749–752, 765–767.

59 SÜTTŐ Szilárd: *Okmányi kalászat a bécsi Erdődy levéltárból. (Késő Anjou-kori és egyéb oklevelek 1244–1400.)* Gesta VII(2007). 26. (A közlemény ismeretét W. Kovács Andrásnak köszönhetem.)

60 Kelemen Lajos szerint Székelyvásárhely első névalakja azért *Novum Forum*, mert a marosszéki székelyek első vásáros helye Nyárádszereda volt, amire szláv eredetű nevének a jelentése is utalna (KELEMEN 1982b. 37). Ezt a véleményt azonban már csak azért sem fogadhatom el, mert a 14. századi Nyárádszereda a jelek szerint jelentéktelen helység volt: a pápai tizedjegyzékben nem szerepel, tehát jó eséllyel nem volt önálló egyházközség (egyházilag a 16. századig Nyárádszentanna plébánosa alá tartozott, vö. KELEMEN Lajos: *Nyárádszereda* = KELEMEN 1982a. 180–182. 180); először 1493-ban említik, igaz, ekkor már mezővárosként (BENKŐ–DEMETER–SZÉKELY: *i. m.* 10, 16). Vö. még PÁL–ANTAL: *i. m.* 17–18.

61 1323, 1325: *Novum Forum Siculorum* (CDTrans II. 463, 541. sz.); 1332: *Novumforum* (MonVat I/1. 97.); 1332, 1334: *Novum Forum Syculorum* (Uo. 103, 140.); 1334: *Forum Novum Syculorum* (Uo. 132.); 1342, 1346: *Forum Siculorum* (CDTrans III. 85, 323. sz.); 1344: *locum fori Siculorum* (Uo. 226. sz.); 1351: *Forum Siculorum* (Uo. 585. sz.); 1360: *locum Fori Syculorum* (DocRomHist C, XI. 471, vö. DL 41414.); 1361: *Forum Syculorum* (DocRomHist C, XII. 46.); 1377/1378: *Forum Siculorum* (Uo. XV. 227 = 355.). Különösen az 1342. és 1351/1361. évi adatok segítik elő a *Forum Siculorum* lokalizálását.

62 1344: *Zekulwasarbel* (AOkl XXVIII. 465. sz.); 1349: *Scekulwasarbel* (CDTrans III. 528. sz.); 1360: *Zekuluasabel* (DocRomHist C, XI. 468.); 1366: *Wasarbel* (DL 50271.), *Zekuluarashel* (DocRomHist C, XIII. 154, 157, XIV. 192.); 1370: *Zekuluasarbel* (Uo. XIII. 750; SÜTTŐ: *i. m.* 26.), *Zekuluasarbel* (DocRomHist C, XIII. 753.), *Zekelwasarbel* (Uo. 766, 767.); 1377: *Zekulwasarbel* (Uo. XV. 209, 220.), *Zekuluasarbel* (Uo. 213, 237.), *Scekuluasarbel* (Uo. 243.).

szereplők életrajzi adataiból adódik, hogy nagyjából az 1279–1304-es évkörben kell keresgelnünk.⁶³

Azt találjuk, hogy míg az 1270-es években az akkor még kiskorú és sokáig udvari párt-harcok bábjaként, anyja gyámsága alatt királykodó IV. (Kun) László (1272–1290) nem járt Erdélyben, 1280 után annál gyakrabban megfordult ott. E látogatások legtöbbször – az 1285. májusi,⁶⁴ 1288. novemberi⁶⁵ és 1289. szeptember–novemberi⁶⁶ dél-erdélyi utakat – azonban ki kell zárunk vizsgálódásunk köréből, elsősorban időpontjuk, de útvonaluk alapján is. Hasonló okokból eltekinthetünk I. Károly (1301–1342) első, 1310. november–decemberi erdélyi jelenlététől is,⁶⁷ hiszen ő 1311. február elejére (amikor oklevelünk kelhetett volna) már valószínűleg visszaérkezett Budára.⁶⁸ Ez a keltezés egyébként Somosi Péter pályafutása ismeretében is kései lenne. Végül pedig nem kell figyelembe vennünk Ottó ellenkirály (1305–1308) 1307. évi, részleteiben kevésbé ismert, fogságba torkolló erdélyi útját sem,⁶⁹ többek közt azért, mert Aba nb. Amadé köztudottan nem az ő, hanem az Anjou-párt oszlopos híve volt,⁷⁰ így embe-reinek sem volt mit keresnie Ottó kíséretében.

Ezek szerint tehát csupán IV. László 1280. január–februári és III. András 1291. január–márciusi erdélyi látogatása jöhet komolyabban számításba a Székelyvásárhelyt először említő oklevél megszületésének kontextusaként. Az első lehetőség a kevésbé valószínű: nem ismerjük a Fülöp pápai legátussal és saját báróival a port összerúgó király pontos útvonalát, csak azt

63 Munkánkat megkönnyítik a korszak királyi okleveleinek Borsa Iván, illetve Kristó Gyula által a teljesség igényével és kronologikus rendben elkészített korpuszai: RegArp II/2–4; AOkl I–II.

64 1285. máj. 27.: Gyulafehérvár (CDTrans I. 408–409. sz.). A látogatás nem tartott sokáig, mert május 4–8-án a király még a Csepel-sziget környékén tartózkodott (RegArp II/2–3. 3357–3358. sz.), június 13-án pedig már a Hortobágyon járt (Uo. 3365. sz.). Lehetséges, hogy az országból kivonuló tatárokat üldözte (vö. CDTrans I. 407. sz.).

65 1288. okt. 27.: Brassó (CDTrans I. 440. sz.). Október elején László még az aradi Egres mellett táborozott (RegArp II/2–3. 3506–3508. sz.), utána viszont csak 1289 tavaszán bukkan fel az ország közepén (Csepel, Rákos) (Uo. 3517–3518. sz.).

66 1289. szept. 18.: Torda körül? (CDTrans I. 452. sz.). – okt. 19.: Gyulafehérvár körül? (Uo. 453. sz.). – nov. 4.: Brettye (Uo. 454. sz.). Lásd még napi kelet nélküli, erdélyi tárgyu okleveleit ez évből: Uo. 447–449, 455. sz. Szeptember 13-án még az Al-Duna menti Kevén volt (Uo. 451. sz.), november 9-én már a Csanád megyei (?) Tótin, december 7-én Csanádon (RegArp II/2–3. 3537–3538. sz.).

67 Károly itineráriuma itt nehezen rekonstruálható, csak annyit tudunk biztosan, hogy december 8-án a Szind melletti Szentmihályon tartózkodott (DL 108285. = CDTrans II. 176. sz.). Úgy tűnik, néhány nappal korábban a Meszesi-kapun keresztül érkezett a vajdaságba, mert Dobokai Miklós Egregyen látta vendégül (Uo. 174. sz.). Eszerint tehát az alvinci polgároknak november 2-án adott két privilégium (Uo. 172–173. sz.) nem egy dél-erdélyi bevonulás nyomát jelzi, annál is inkább, mert Károly november 8-án még Budán volt (AOkl II. 988. sz. – bár ennél óvatosságra int az a tény, hogy az oklevél eredetije nem ismeretes!). Annyi azonban bizonyos, hogy Gyulafehérvárot is megfordult (CDTrans II. 365. sz.).

68 CDTrans II. 181. sz. Vö. még AOkl III. 8. sz.

69 1307. február 8-án Váradon volt (AOkl II. 120. sz.), és március 4-én is Biharban tartózkodott (Uo. 131. sz.). Erdélyben Besztercét, majd Szebent is érintette, mielőtt Kán nb. László vajda, állítólag Monoszló nb. Péter erdélyi püspök és káptalana tanácsára, elfogatta (CDTrans II. 121, 127. sz.). Mivel a püspök 1307. november 27-én meghalt (Uo. 74. sz.), a fentieknek még ezen időpont előtt, talán nyáron kellett végbemenniük.

70 KRISTÓ Gyula: *I. Károly főúri elítje (1301–1309)*. Századok CXXXIII(1999). 42–45.

tudjuk, hogy a Maros mentén érkezhetett a tartományba,⁷¹ és január 17-én már Besztercénél tartott.⁷² Vásárhelyen akár többször is áthaladhatott volna, mivel február 11-én – sajnos kelethely nélkül kibocsátott oklevelével – a Fehér megyében birtokló gyógyiakat erősítette meg adománybirtokaikban, feltehetően valahol Gyulafehérvár környékén.⁷³ Ám ez a tény egyúttal óvatosságra is int bennünket, mivel ha a február 9-i vásárhelyi tartózkodást nem is zárja ki teljesen, túlzottan feszes királyi menetrendet követelne meg.⁷⁴ Bár az Abák egyetlen erdélyi szerepvállalása (Amadé már említett szebeni ispánsága és Finta erdélyi vajdai tisztsége) éppen ekkorra esik, a datálás ügyünk szereplőinek pályafutása szempontjából még némiképp korainak tűnik – könnyen lehet, hogy ekkor még nem is voltak az Aba-família tagjai.⁷⁵

Sokkal problémamentesebb 1291-re tennünk az oklevelet, mert keltezési ideje és helye zökkenőmentesen beleillik III. András király itineráriumába. Az uralkodó január 5-én még Váradon volt, ahova az előző év végére regionális közgyűlést hirdetett, 6-án viszont Dés város kiváltságait írta át, talán valahol a Szilágyság szélén.⁷⁶ Január 29-én már a mezőségi Fülöpösről keltezett, így semmi akadályát nem látjuk annak, hogy február 9-én Székelyvásárhelyen tar-

71 1279 októberében és novemberében a Krassó megyei Érdsomlyón tartózkodott. RegArp II/2–3. 3013–3014. sz.

72 RegArp II/2–3. 3033. sz.

73 RegArp II/2–3. 3035. sz. = CDTrans I. 379. sz. Persze lehetséges, hogy az oklevél kelethelye ezúttal sem kapcsolódik szorosan a kedvezményezettek lakóhelyéhez, mert ezek huzamosabb ideig a király kíséretében tartózkodhattak.

74 Ellenérvként felhozhatnánk a zűrzavaros köztörténeti hátteret is, de úgy tűnik, ez mégis figyelmen kívül hagyható: Tudjuk, hogy IV. László király 1279 legvégén elfogatta és a kunok kezére adta az ún. „kun törvény” végrehajtásának elszabotálása miatt öt egyházi tilalom alá vető Fülöp pápai legátust, ezért saját bárói valamikor 1280 első negyedében (tehát az erdélyi út alatt vagy közvetlenül utána) őt is fogságba vetették, és egy ideig Borsa nb. Roland várában őriztették (vö. PAULER Gyula: *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*. II. Athenaeum Irod. és Nyomdai Rt., Bp., 1899. 365–370, 559–561 [250. jegyzet]; Szűcs: *i. m.* 425–427; ZSOLDOS Attila: *Téténytől a Hód-tóig. [Az 1279 és 1282 közötti évek politikatörténetének vázlatja.]* Történelmi Szemle XXXIX[1997]. 69–98. 80–86 [a továbbiakban ZSOLDOS 1997b]). A fogság közelebbi időpontját Zsoldos Attila január 17. és február 11. közé helyezte (Uo. 84. [vö. a 84. jegyzettel is!]), véleményem szerint azonban inkább február 11. és március 5. közé tehető. Egyrészt az elbeszélő források szerint a király foglyul ejtése akkor történt, amikor kun szeretőjéhez (a Bánságba vagy a Tiszántúlra) igyekezett, tehát Erdélyt már elhagyta; másrészt a Borsák birtokainak fekvéséből következik, hogy a fogság helyszíne egy bihari vagy krasznai vár lehetett, és kézenfekvőbb úgy rekonstruálni az eseményeket, hogy László innen már nem tett egy újabb erdélyi kitérőt, hanem egyenesen az ország középpontja felé vette az útírányt (március 10-én már Dömsödről keltez, RegArp II/2–3. 3037. sz.), ahol aztán kibékölt Fülöppel. (Természetesen ezek az érvek csak akkor állnak meg, ha a február 11-i oklevelet erdélyi kelethelyűnek tekintjük.)

75 Mivel azt a feltevést, miszerint a IV. László elleni szervezkedés feje épp Aba nb. Finta lett volna (PAULER: *i. m.* 368; Szűcs: *i. m.* 427), Zsoldos Attila már megcáfolta (ZSOLDOS 1997b. 84–85.), ez már nem képezhetne akadályt az Aba-familiárisok és az 1280-as királyi látogatás összekapcsolása előtt.

76 1291. jan. 5.: ZOkm I. 99–100. = CDTrans I. 463. sz. (vö. RegArp II/4. 3683, 3694. sz.); 1291. jan. 6.: Ub I. 169–170, 180–181. = CDTrans II. 465–466. sz. A Szilágyság útba ejtése azért valószínűsíthető, mert ekkoriban a Király-hágó helyett inkább a Meszesi-kaput használták Erdély északi részének nyugati irányból történő megközelítésére.

tózkodjék,⁷⁷ annál is inkább, mert a következő napon a beszercei polgárok privilégiumát erősítette meg (sajnos ismeretlen keletellyel, de feltehetően a város elérhető közelségében).⁷⁸ Innen bőven volt ideje levonulni Gyulafehérvárra, ahol február 22–március 12. között tartományi gyűlést tartott, és kiváltságokat osztogatott,⁷⁹ majd március derekán elhagyta Erdélyt.⁸⁰

Felmerült azonban az a vélemény, miszerint Aba nb. Amadé nem vett részt III. András erdélyi körútján, mivel egyidejűleg hadat vezetett Kis Ulászló sandomierzi fejedelem megsegítésére.⁸¹ Ha ez megfelelne a valóságnak, oklevélünk 1291. évi keltezése igencsak kétségesse válna. E tanulmány írása közben azonban sikerült olyan adatra bukkannom, amely e tekintetben – és végső soron tanulmányom fő célját nézve is – „perdöntőnek” bizonyult. Aba nb. Amadénak mindeddig közöletlen oklevéléről van szó, amelyet királynéi tárnokmesteri minőségében bocsátott ki 1291-ben, napi kelet nélkül, az Ung megyei Merkóc eladományozásáról.⁸² A dokumentumot az teszi különlegessé, hogy kibocsátója Gyulafehérvárról (*Alba Transsilvana*) keltezi. Egyéb lehetőség aligha képzelhető el, mint hogy a királlyal egyidejűleg tartózkodott itt, vagyis – a fentiek értelmében – az oklevél közelebből február végén vagy március első felében kelt.⁸³ Mindez pedig közvetetten Aba-familiárisok erdélyi jelenlétét is igazolja, köztük akár Pelejtej Martonosét és Somosi Péterét is, akiknek a március közepi távozás után reális esélye volt a húsvét utáni csütörtökön, azaz április 25-én megjelenni a mislyei káptalan előtt eskütételi kötelezettségeik teljesítése végett.

77 Az I. Lajos-kori példákból láthattuk, hogy amennyiben erdélyi látogatása nem kizárólag hadi jellegű volt, a király minden esetben (mondhatni „kötelező” módon) útba ejtette Székelyvásárhelyt mint a tartomány egyik etnikai különkormányzatának legjelentősebb helyét. Elképzelhető, hogy már 70–80 évvel korábban is ez volt az úzus.

78 1291. jan. 29.: HOKm VI. 361–362. = CDTrans I. 468. sz.; 1291. febr. 10.: Ub I. 171. = CDTrans I. 469. sz. A február 9-i oklevél mellett még két felső-magyarországi tárgyú privilégium is született III. András látogatása idején: 1291. febr. 21.: RegArp II/4. 3704. sz.; febr. 25.: Uo. 3709. sz.

79 Keltezési hely (*Alba Transsilvana*, *Alba Jule*) ugyan csak a február 25-i (RegArp II/4. 3709. sz.) és március 11-i okleveleken (HOKm VI. 362–363. = CDTrans I. 476. sz.; DIR C, veacul XIII, vol. II. 509. = CDTrans I. 477. sz.) olvasható, de aligha tévedünk, ha már az 1290. évi dekrétum 1291. február 22-i megújításának (DIR C, veacul XIII, vol. II. 505–509. = CDTrans I. 470. sz.) fórumát is a március 11-én említett gyulafehérvári közgyűléssel azonosítjuk. Vö. még CD VI/1. 88–90, 150–152. = CDTrans I. 472, 478. sz.; Ub I. 171–172, 176–178. = CDTrans I. 473–474. sz. Valószínűleg közelebből erre az időszakra keltezhetőek a király ezévi, de napi kelet nélküli, erdélyi tárgyú oklevelei is: DIR C, veacul XIII, vol. II. 511–512. = CDTrans I. 482. sz.; HOKm VIII. 303–304. = CDTrans I. 484. sz.

80 Ezt bizonyítja, hogy – mint arról nyugati krónikák tudósítanak – április közepén már Óvár várát foglalta vissza az ország nyugati végéin az osztrák herceg kezéből (PAULER: *i. m.* 426; LENKEY Zoltán–ZSOLDOS Attila: *Szent István és III. András*. Kossuth, Bp., 2003]. 171). Sajnos a legközelebbi ismert kelet helyi oklevele csak 1291. június 5-ről maradt fenn (Budán adta ki, vö. RegArp II/4. 3726. sz.), de az erdélyi tárgyú királyi oklevelek sorának március 12. utáni megszakadása is a március közepi távozást sugallja.

81 LENKEY–ZSOLDOS: *i. m.* 169–170. Zsoldos szerint Amadét ezen északi irányú elfoglaltsága miatt mentették fel nádori tisztségéből Héder nb. Miklós javára. A váltást éppenséggel a gyulafehérvári közgyűlés idejére teszi, annak „legfontosabb politikai döntését” látva benne. Uo. 169.

82 DL 96038 (Vay cs berkeszi lt).

83 Az év nyarán Amadé már III. András ausztriai hadjáratában (jún.–aug.) vesz részt. Vö. RegArp II/4. 3795. sz.

Témánk szempontjából immár alig bír jelentőséggel, de azért kísérletet tennék az [1291.] február 9-i oklevél kibocsátójának meghatározására is. Sajnos ezt nem csak az *intitulatio* hiánya nehezíti meg, de a lepergett pecsétképet sem hívhatjuk segítségül, sőt annak egykori mérete sem állapítható meg. Így ismét csak a kizárás módszerére, illetve az írás összehasonlítására támaszkodhatunk. Az bizonyos, hogy oklevelünk nem hiteleshelyi kiadvány, hiszen ezeknél nem volt szokás feltüntetni a kelethelyet, amúgy meg Vásárhelyen sohasem létezett közhitelű tevékenységet ellátó káptalan vagy konvent.⁸⁴ A szöveg⁸⁵ is amellett tanúskodik, hogy a kibocsátó a felek illetékes bírása lehetett. Pest-Budához kötött működésük miatt azonban az (ismeretlen nevű) alnádor vagy János alországbíró (1291) nem jöhet számításba. Hontpázmány nb. Tamás országbíró (1291–1293) vagy Héder nb. Miklós nádort (1291)⁸⁶ is gyanúba foghatnánk, ha előbbinek aktivitása nem törpülne el helyettese tevékenysége mellett,⁸⁷ míg a korabeli nádorokról az a benyomásunk, hogy a legritkább esetben követték az uralkodót országbíró körútján.⁸⁸ (Emellett Héder nb. Miklósról feltételezhető, hogy a Habsburgokkal megromlott viszony miatt az ország nyugati határát őrizte, ahol egyébként birtokosként is érdekelt volt a védelem megszervezésében.) Illetékes bíróként szóba jöhet az alperes megyéspánja, vagyis a zempléni ispán: ezt a funkciót éppenséggel maga Aba nb. Amadé töltötte be 1291-ben.⁸⁹ Nem zárható ki végül maga III. András sem, bármennyire is királyhoz méltatlan tevékenységnek tűnne efféle jelentéktelen ügyekben oklevelezni.⁹⁰

Végző soron tehát a kör az elitnek ama két tagjára szűkült, akiknek 1291. évi erdélyi jelenlétét amúgy is pozitív adatok igazolják. Kettejük között dönteni már-már lehetetlen. A familiárisai között igazságot tevő, ill. közvetítő úr csábítóan patriarchális alternatívája inkább Amadé felé billentené a mérleg nyelvét, az írás összehasonlítása viszont – ha nem is teljesen egyértelműen – inkább királyi oklevelet sejtet.⁹¹

Vizsgálódásom végeredménye tehát úgy fogalmazható meg, hogy Marosvásárhely először 1291-ben (kis eséllyel 1280-ban) jelenik meg az írott forrásokban, *Forum Siculorum* néven. A konkrét adatnál az eredmény szimbolikus jelentősége természetesen jóval nagyobb: nem egyszerűen az történt, hogy több mint 30 esztendővel előbbre hoztuk a lokális történelmi tudat origóját, hanem azt az Anjou-korból az Árpád-korba (még ha csak a legvégére is) tettük át!

84 SOLYMOSI: *i. m.* 556–559.

85 „...causam, quam idem comes Petrus contra prefatos comitem Mortunos et Micahalem ... movebat coram nobis” (HOKm VII. 318 = KárOkl I. 30).

86 Az archontológiai adatokat lásd ZSOLDOS 2011. 23, 35.

87 A 13. század utolsó két évtizedéből öt országbírói kiadványt ismerünk (egyiket sem rendes bíróként, hanem királyi kiküldetésben adták ki), míg az alországbírótól 76-ot.

88 RegÁrp, *passim*; RegPal, *passim*.

89 ZSOLDOS 2011. 235.

90 Számos hasonló témájú „*damus pro memoriá*” ismerünk, amelyről igazolható, hogy királyi oklevél: pl. RegÁrp II/2–3. 3152, II/4. 4214. sz.

91 Oklevelünk (DL 99542.) mind a harmonikus összkép, mind az egyes betűk (R, Z, M, h, g, y) írása, mind a kötőszavak (*et, quod*) rövidítési módja alapján sokkal inkább III. Andrásnak az erdélyi út során kibocsátott páteniseivel (DL 30132, 29099, vö. még DF 277199, 277204. privilégiumokkal is) rokonítható, mintsem Amadénak a gyakorlatlanabb kézre valló oklevelével (DL 96038.). Mindössze az a gond, hogy az egyes kontrolloklevelekben a fenti speciális jegyek mindig csak részlegesen jelennek meg, tehát mindegyikben van a miénktől eltérő forma is (pl. oklevelünkben *Siculorum* szerepel, míg a DL 29099-ben következetesen *Syculist* ír).

Mindez akkor is fontos lépés, ha egyébként tudjuk, hogy az első említés csak közvetett információval szolgál egy-egy település alapítására nézve, és a régészet már korábban kimutatta Marosvásárhely magjának 11–12. századi meglétét.⁹²

THE FIRST WRITTEN MENTION OF TÂRGU MUREȘ (MAROSVÁSÁRHELY/NEUMARKT)

Keywords: *Târgu Mureș, damus pro memoria, Martonos Pelejte (de Plechotice), king's stay in Transylvania, Amadé Aba, dating charters*

The paper offers a short analysis of a judicial document issued in *Foro Siculorum*. Although the issuer and the year of issuing are not mentioned, the document was dated around 1300, therefore it was considered the first written mention of Târgu Mureș (also called Forum Siculorum or Novum Forum Siculorum in the 14th century sources). Yet, some historians (Elek Benkő, Sándor Pál-Antal) rejected this idea, pointing out that the litigants were living in the distant upper parts of medieval Hungary (nowadays Eastern Slovakia). Nevertheless, the author considers that these facts do not refute the identification of the issuing place with Târgu Mureș. On one hand, there is no other place in medieval Hungarian Kingdom called *Forum Siculorum* (although in the Arpadian Age the Szeklers, besides Transylvania, can be found in many other parts of the realm as well); on the other hand, a charter issued in Transylvania could refer to parts of Hungary that are at a considerable distance from the issuing place (such examples linked to Târgu Mureș are known from 1344 and 1370). These cases generally occurred during the kings' visits to the eastern province. In our understanding, the protagonists of the above-mentioned litigation – together with their overlord, palatine Amadé from the Aba clan –, accompanied the king to Transylvania, and profited of the opportunity to ask for his intervention in order to solve their conflict. This speculation helps us to define even the precise date of the document: only the itinerary of King Andrew III from 1291 allows a royal presence on 9th of February in Târgu Mureș. This solution is even supported by an inedited document from 1291, which testifies the presence of Amadé during this royal visit. Thus the issuer of the document should be considered either Amadé or the king. (Another date linked to the excursion of King Ladislau IV the Cuman in Transylvania from 1280, when Amadé was comes of Sibiu, could also be considered, however it is less likely.)

PRIMA MENȚIUNE DOCUMENTARĂ A ORAȘULUI TÂRGU MUREȘ

Cuvinte-cheie: *Târgu Mureș, damus pro memoria, Martonos Pelejte (de Plechotice), prezența regelui în Transilvania, Amadé Aba, datarea documentelor*

Studiul propune analiza unui scurt document care se referă la o înțelegere preliminară într-un proces judecătoresc, și care a fost emis în *Foro Siculorum*. Emițătorul și anul emiterii sunt necunoscute, dar fiind datat în jurul anului 1300, documentul a fost considerat drept prima mențiune documentară a orașului Târgu Mureș (care în secolul al XIV-lea apare deseori ori sub numele de *Forum Siculorum*). Specialiști ca Elek Benkő sau Sándor Pál-Antal au respins însă această propunere, motivând că părțile litigante erau originare din Ungaria Superioară (azi Slovacia de Est). Considerăm totuși că aceste dovezi

92 PÁL-ANTAL: *i. m.* 16.

nu sunt suficiente pentru a abandona ideea de a identifica Târgu Mureșul cu locul de emiterie al documentului. Asta deoarece pe de-o parte, pe teritoriul Regatului Maghiar medieval nu este cunoscut nici un alt loc numit *Forum Siculorum* (cu toate că în era Arpadiană secuii, erau prezenți, pe lângă Transilvania, și în alte zone de frontieră ale țării); pe de altă parte, localizarea transilvăneană a emiterii nu exclude ca documentul să se fi referit la regiuni mai îndepărtate ale Ungariei (exemple similare legate tocmai de Târgu Mureș se cunosc din 1344 și 1370). Asemenea cazuri s-au petrecut de obicei cu ocazia unor vizite regale în provincia estică a țării. În opinia noastră părțile litigante, împreună cu stăpânul lor numit Amadé Aba, au fost cel mai probabil în Transilvania făcând parte din escorta domnitorului, iar în decursul călătoriei au găsit prilej de a-și soluționa litigiul în fața unui jude mare al țării. Această corelație facilitează chiar și datarea mai precisă a documentului: în urma cercetării itinerariilor regești am ajuns la concluzia că doar în cursul călătoriei din 1291 al lui Andrei al III-lea putea fi posibilă prezența regală la 9 februarie în Târgu Mureș. Această soluție este sprijinită și de un document inedit din 1291, care atestă că Amadé a participat într-adevăr la această vizită. Astfel emițătorul documentului trebuie să fi fost fie Amadé, fie domnitorul. (O altă datare posibilă, dar puțin probabilă ar putea fi legată de călătoria lui Ladislau al IV-lea Cumanul din 1280, când Amadé a fost comite de Sibiu.)